

Такім чынам, для паспяховай арганізацыі сістэмы патрыятычнага выхавання неабходна не толькі дэклараваць прынцыпы патрыятызму, але і прыкладаць максімум намаганняў на ўсіх узроўнях навучальнага і выхаваўчага працэсу. Каб пераадолець сацыяльную абыякавасць і выхаваць у студэнтаў любоў да Радзімы, грамадзянскую адказнасць за дзяржаву, нам, выкладчыкам, трэба пачынаць патрыятычнае выхаванне з сябе, са свайго ўласнага патрыятызму, бо ніякія інавацыйныя і сучасныя метадыкі не здольныя замяніць асабістага прыкладу выкладчыка – патрыёта і грамадзяніна.

ЛІТАРАТУРА

1. Плотнікаў Б.А. Кіраўніку аб мове. – Мінск, 2002.
2. Протчанка В.У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове. – Мінск, 2001.
3. Яленскі М.Г. Асобасны падыход у метадыцы навучання беларускай мове. – Мінск, 1997.

УДК 882.6.09

Т.М. Федарцова, ст. выкладчык

ТВОРЧАЕ НАВАТАРСТВА А. КУЛЯШОВА

The article gives information on innovative work of A. Kuleshov in creating new poetic forms such as sixteen-line ones.

Жанр – катэгорыя гістарычная і надіндывідуальная, бо канцэнтруе ў сабе вопыт майстроў розных часоў, краін, прадстаўнікоў розных літаратурных плыняў. Першым на жанравую спецыфіку твораў звярнуў увагу Арыстоцель у «Паэтычным мастацтве», дзе ён адзначыў змястоўную адметнасць жанраў трагедыі, камедыі і эпапеі [1].

Вядомы рымскі паэт эпохі прынцыпата Аўгуста Квінт Гарацый Флак напрыканцы свайго жыцця напісаў знакамітае «Пасланне да Пізонаў», вядомае яшчэ пад назвай «Навука паэзіі» [2], дзе закрануў пытанне адзінства формы і зместу паэтычнага твора. На яго думку, паэт павінен пісаць зразумела і дакладна, улічваць патрабаванне стройнасці і цэласнасці зместу. Цэласнасць зместу і вызначае той ці іншы жанр, сярод якіх на першае месца паэт ставіць трагедыю, бо яна выконвае асноўныя задачы паэзіі – радаваць, хваляваць і павучаць гледача ці чытача.

Катэгорыя жанру разглядалася, тэарэтычна распрацоўвалася ў эпохі класіцызму і рамантызму. У першым выпадку тэарэтыкі і практыкі слоўнага мастацтва адстойвалі прынцыпы так званых «чыстых» жанраў, у другім – удакладнялі жанравую канцэпцыю, выпрацаваную класіцыстамі на аснове вучэння пра гармонію, стабільнасць, нязменнасць жанраў, у выніку чаго традыцыйны погляд разбураўся, дакляравалася парушэнне жанравых канонаў. Парушэнне жанравай гармоніі і чысціні «ўзаконіў» рэалізм. Гэта было звязана найперш з ускладненнем ўзаемаадносін асобы і грамадства, разбурэннем ілюзіі гарманічнай еднасці «субстанцыяльнага» і «суб'ектыўнага».

Жанр заўсёды суадносіцца з родам, таму нас цікавіць лірыка. Як жа ставіліся да яе жанравай шматстайнасці беларускія паэты-шасцідзсятнікі? Бо ў той час паэтычныя здабыткі мастакоў прыгожага слова разглядаліся з пазіцыі народнасці, а такі важны аспект, як асаблівасці жанравай сістэмы ў беларускай версіфікацыі, ды і індывідуальнай творчасці паэтаў, акрэсліваўся без пэўнай глыбіні вывучэння гэтага пытання. Але ж

калі мы разважаем пра жанравае багацце ў творчасці паэта – значыць разважаем пра форму індывідуальнага, а значыць, непаўторнага мастакоўскага мыслення.

«Куляшоўскае» светаўспрыманне... Менавіта яно робіць творы паэта цікавымі і актуальнымі нават сёння, у час імклівых змен чытальніцкіх густаў і патрабаванняў. А сакрэт – у «адцягненасці» паняццяў яго паэзіі, за што неаднаразова даставалася творцу ад савецкай крытыкі, бо не ўпісваліся творы Куляшова ў сціслыя рамкі соцрэалізму: А гэта «адцягненасць» паняццяў і робіць лірыку вядомага паэта медытатывунай.

Самапаглыбленасць роздуму над існасцю жыцця смела аб'яднана нечаканым філасофскім падыходам да касмічнай тэмы, з вышыні якой так ёмка зазірнуў творца ў вечнасць. Яна паўстае ў яго творах у самых розных іпастасях: Свет і Антысвет, Час і Імгненне, Жыццё і Смерць, Наступнае і Былое. «Вечныя» тэмы, апетыя многімі паэтамі мінуўшчыны і сучаснасці, пад пяром творцы набываюць новы непаўторны сэнс. Вечнасць, якая атаясамлівалася з зямным зыходам існавання чалавека, раптам ператвараецца ў працяг яго існавання ў новым вымярэнні:

Мне сніўся сон: ты адляцела ў вечнасць
І зоркай там зрабілася між зор [3].

Для А. Куляшова вечнасць – гэта «неабсяжны касмічны акіян» і «зямная калыска», «адвечны час» і «прагнае імгненне». Да таго ж вечнасць — гэта мудрае яднанне з папярэднікамі і нашчадкамі, якое адбываецца і ў штодзённым жыцці, і на «паўмільярдным кіламетры паміж наступным і былым».

Таму паэт абвяргае смерць. Бо застаюцца справы, набыткі, памяць, род. А гэта ўжо не мала для «вечнага» існавання, якое А. Куляшоў перадае з дапамогай карнавалізацыі:

Ператварацца буду зноў і зноў
З ідэй у плоць,
з жыцця ў жыццё другое...
Жыву,
і пачуццё ў мяне такое,
Як быццам мне не пяцьдзсят гадоў,
А пяць стагоддзяў
самае малое [3].

Апошнімі радкамі аўтар падкрэсліў значнасць сукупнага розуму Чалавецтва, спажаўцом якога быў і сам. З дапамогай элементаў карнавалізацыі паэт дапамагае чытачу адчуць усю веліч дасягненняў XX стагоддзя, якое адкрыла Чалавецтву касмічную эру. Космас для паэта – гэта не жахлівая невядомая прастора, а іншае жыццёвае вымярэнне, і ён удала, вершаваным вытанчаным словам, абгрунтоўвае навуковыя поспехі новай эпохі і мудра далучае чытача да разумення часу вялікіх адкрыццяў. Яго вера ў разумовы патэнцыял чалавека бязмерная, глыбокая і шчырая. Прагрэс павінен служыць чалавецтву і няма чаго жахацца надыходу «канца свету», – праграма заяўляе А. Куляшоў у адным са сваіх шаснаццацірадкоўяў, дзе вядзе спрэчку з усемагутным Часам. Час сцвярджае, што па закону зямнога існавання на змену жыццю прыходзіць смерць. Некалі «састарыцца» і Зямля... Паэт жа верыць, што ўсе здабыткі працы, навукі, тэхнічнага прагрэсу дапамогуць слаўнаму людскому роду пазбегнуць катаклізмаў і разбурэнняў. Развага аб лёсе Зямлі як планеты, як маленькай

часцінкі макракосмасу аб'ядноўвае сабой цыкл вершаў, названых па-зямному проста і ёмка – «Снапы». Снапы – гэта не толькі вязанкі роздумаў аб свеце і антысвеце, аб бяскончасці касмічнай прасторы, якую ўпарта і бясстрашна «абжывае» чалавек, але гэта і ўяўная звязка «паміж наступным і былым». У гэтым цыкле А. Куляшоў падае сваю канцэпцыю жыцця, аптымістычную, жыццесцвярджальную. Ён упэўнівае чытача ў тым, што ёсць перспектывы працягу існавання чалавецтва:

Сама Зямля не вечна – час даводзіць.
Хай будзе так! А хіба маладых
Планет няма? Хто людзям перашкодзіць
На схіле дзён сваіх наведаць іх? [3].

Ды і сама Зямля ў паэзіі А. Куляшова набывае цікавыя вобразы-сімвалы, нязвыклыя і неардынарныя, свежыя для ўспрымання і нават нечаканыя. Але самае галоўнае, у чым пераконвае і упэўнівае паэт, тое, што ў наш век і ў наступны «будзе фільм Зямлі глядзець не вечнасць вачыма зор сваіх, а чалавек» [3].

Паэтычны свет А. Куляшова, аздоблены касмічнымі вобразамі-сімваламі, своеасаблівы, захапляльны, жыццесцвярджальны, часам нязвыклы. Таму і вабіць ён чытача, а таксама ўяўляе цікавасць для іншых творцаў. Напрыклад, у адным са сваіх прысвячэнняў А. Куляшову беларускі паэт Юрась Свірка трапна заўважыў, што чарнобыльская навала, якая закранула вёску Саматэвічы – малую радзіму старэйшага сабрата па пярэ – гэта і ёсць антысвет жыццярадаснага, сцвярджальнага свету паэта:

І не пачуецца нідзе
Ні песні нашае, ні слова,
Па Саматэвічах брыдзе
Свет не Аркадзя Куляшова [4].

Гэтымі радкамі яскрава падкрэсліваецца аптымістычны пафас і ўзвышанасць паэзіі А. Куляшова, жыццярадасная стваральнасць якой скіравана на новае ўспрыманне рэчаіснасці.

Паэты-шасцідзсятнікі – гэта была новая кагорта творцаў, што імкнуліся перарабіць свет па-свойму. Вострае адчуванне магчымасці ўслых і гучна сказаць сваё слова ў творчасці, сцвердзіць свой штодзённы пошук новымі здабыткамі айчынай літаратуры наўплывала не толькі на пошук новых неардынарных тэмаў, але і на пошук новых формаў. Праўда, А. Куляшоў не выказваў бурнага пратэсту супраць канонаў і прапорцый класічных формаў верша. Ён не адваргаў усталяваныя стагоддзямі традыцыі. А проста ў сваёй творчасці імкнуўся вырвацца за межы трохмернай прасторы ва ўсім. Ён жадаў падняць паэзію да касмічных вышыняў праз пазнанне свету і антысвету. Таму ламае стэрэатыпы і ў пабудове свайго верша.

Шаснаццацірадकोе... Што гэта? Няправільны санет? Разняволены верш? Ці разняволены санет? А мо гэта зусім новая вершаваная форма? Але перш чым паспрачаца на гэту тэму, сцвердзім аксіёму: шаснаццацірадकोі – гэта не выпадковасць. У першым з іх, што адкрывае цыкл «Снапы», аўтар ставіць задачу:

Каб баразну, радком пачаўшы першым,
У сноп звязаць шаснаццатым радком [3].

Можна дапусціць, што лік шаснаццаць «цудадзейны» і невыпадковы для аўтара, калі пачытаць наступныя радкі:

З крыніц сваіх і жыватворных рэк
 Прыносіць мне шаснаццацірадкоўе,
 Шаснаццаць кропель цудадзейных лек:
 Шаснаццаць сцежак на лістку паперы,
 Як спраў спрасцяг, якія я люблю,
 Шаснаццаць крокаў, каб ісці наперад,
 Шаснаццаць рук, каб абдымаць зямлю [3].

Але падыйдем да гэтага пытання прагматычна. Куляшоў-творца апярэджаў час сваім светаўспрыманням, ён імкнуўся да навізны тэм і сюжэтаў, удала пабудаваных на прасторава-часовым хранатопе. Імкненне да новага пацвярджае і назва зборніка «Новая кніга», у які ўключана глыбокая філасофская лірыка паэта. То зразумела і яго імкненне стварыць новы прынцып кампазіцыі верша. Несумненна, «куляшоўскія» шаснаццацірадкоўі абагацілі беларускую версіфікацыю. Па фармальных прызнаках яны блізкія да санета, тым не менш, адрозніваюцца ад яго большай разняволенасцю формы, пры ранейшай (як у санеце) канцэнтраванай думкі. Агульнае з санетам – і сінтаксічная паўза. Амаль ва ўсіх вершах гэтага тыпу канец другога чатырохрадкоўя з’яўляецца канцом сказа. Такім чынам, сінтаксічная паўза аддзяляе два першыя чатырохрадкоўі ад двух другіх (умоўна – катрэны ад тэрцэтаў).

Першыя чатыры радкі шаснаццацірадкоўя даюць экспазіцыю тэмы, наступныя чатыры радкі – яе працяг. У трэцім чатырохрадкоўі тэма ці сцвярджаецца, ці адмаўляецца, але часцей набывае нечакана новае гучанне («Праз дзесяць год ты з’явішся з-за хмар», «Парушыўшы законы прыцягнення», «Сама Зямля не вечна – час даводзіць» і інш.), што таксама набліжае шаснаццацірадкоўе да санета.

Прасочым форму сказаў у двух першых чатырохрадкоўях. Яна пераважна апавядальная (як і ў катрэнах санетаў), і толькі ў канцы другога чатырохрадкоўя зрэдку з’яўляецца новая форма – клічная ці пытальная, што надае наступным двум чатырохрадкоўям эмацыянальны дынамізм, унутраны лірычны ўздых, экспрэсію. А ці не так у санетах М. Багдановіча, Я. Купалы, Ул. Жылкі, А. Салаўя, А. Звонака ды і ў больш маладых стваральнікаў гэтай вытанчанай вершаванай формы – З. Марозава, Т. Бондар, Ю. Свіркі і інш.?

А. Куляшоў часта ставіць рытарычныя пытанні ў апошніх чатырохрадкоўях («Адвечны час з нябачных нам дарог», «Таварыш соснам, караедам вораг», «Датуль мне ў снах з’яўляюцца яны» і інш.), яны дапамагаюць паэту спалучыць процілеглыя паняцці, глыбей паказаць сутнасць апісваемых з’яў і падзей. Наогул для «тэрцэтнай» часткі шаснаццацірадкоўя характэрныя эмацыянальныя звароты мовы і ў форме рытарычных пытанняў, і ў форме зваротаў і клічнікаў, што мы назіраем і ў санетах.

Заклучныя два чатырохрадкоўі (як і тэрцэты ў санеце) даюць драматычную развязку тэмы. І ўсё ж галоўная думка, выснова, вынік разваг паэта канцэнтруецца ці ва ўсім апошнім чатырохрадкоўі, ці ў двух апошніх яго радках. Так званы «санетны замок» больш сціплы, бо часта падаецца афарыстычна і змяшчаецца ў адным апошнім радку.

І ў адносінах метрыкі шаснаццацірадкоўе шчыльна набліжаецца да санета, бо таксама мае амаль ці не пастаянны памер – пяцістопны ямб. А яго мастацкі свет з

проціпастаўленнімі вобразаў прыроды і чалавечых пачуццяў, прыроды і цывілізацыі, жыцця і смерці, вечнага і імгненнага таксама напамінае філасофскае багацце тэматыкі санетаў. Праўда, устойлівых фармальных адзнак у шаснаццацірадکوўях значна менш, чым у санета, бо ў ім не вытрымліваюцца каноны рыфмоўкі для «катрэнаў» і «тэрцэтаў», чаргаванні мужчынскай і жаночай рыфмы, тым не менш, шаснаццацірадکوўі А. Куляшова, таксама як і санеты, сінтэзуюць і акумуляюць высокую філасофію іх вялікасці Часу, Прасторы, Пачуцця і для дакладнай перадачы іхсэнсу ствараюць адметную рытміка-інтанацыйную кампазіцыю верша.

ЛІТАРАТУРА

1. Аристотель. Об искусстве поэзии. – М., 1957. – С. 45 – 54.
2. Гораций. Оды. Эподы. Сатиры. Послания / Пер. с лат. – М., 1970. – С. 255–384.
3. Куляшоў А. Паміж наступным і былым. – Мн., 1995. – С. 121 – 135.
4. Юрась Свірка. У Зоне // Польша. – 1996. – № 12. – С. 5.

УДК 882.6.09

Т.М. Федарцова, ст. выкладчык

«ТАК ВЕРШЫ ЗЯЮЦЬ ДАЎНІХ ФОРМ КРАСОЙ»: ДА ПРАБЛЕМЫ СТАНАЎЛЕННЯ КЛАСІЧНАГА ВЕРША Ў ТВОРЧАСЦІ БАГДАНОВІЧА

The article dwells upon introduction of classic genre forms into Belarussian poem-writig by M. Bogdanovich.

Мастацка-эстэтычная сістэма кожнай эпохі нараджае сваю спецыфіку літаратурных жанраў. А ў іх іерархіі асобнае, важнае, значнае месца ўжо шмат стагоддзяў займаюць цвёрдыя формы верша. У кожнай нацыянальнай літаратуры яны паказваюць ступень культуры паэтычнага мыслення, ступень развіцця паэтычнага майстэрства, выразна акрэсліваюць баланс паміж традыцыйным і наватарскім, агульналітаратурным і нацыянальным.

Неацэнны ўклад ва ўзбагачэнне стылёва-жанравай палітры нацыянальнага слоўнага мастацтва ўнёс Максім Багдановіч, які даў нам на нашай роднай мове першыя ўзоры класічных санета, трыялета, танкі, рубай, рандо, рандэля, тэрцыны і інш., чым прадэманстравалі высокую культуру беларускага вершаскладання. Ён культываваў светавыя формы верша ў нашай нацыянальнай літаратуры не з-за беднасці ўласных нацыянальных традыцый, але таму, што, скарыстаўшы класічныя ўзоры сусветнай літаратуры, імкнуўся даказаць, што беларуская версіфікацыя не горшая за светавую, развіваецца па агульных з ёй канонах і правілах і існуе не паралельна са светавым літаратурным працэсам, а менавіта сама знаходзіцца ў цэнтры гэтых працэсаў і пры гэтым актыўна развівае свой уласны вопыт.

М. Багдановіч першым у беларускай літаратуры ўсвядомлена звярнуўся да інтэлектуальнай паэзіі, бо па-свойму разумеў сутнасць спрадвечнай культурнай традыцыі: асэнсаваць сучаснае праз вопыт мінулага, сцвердзіць сваё нацыянальна-адметнае праз асэнсаванне набыткаў светавога слоўнага мастацтва. Менавіта ён, Максім-Кніжнік, у свой час звярнуў увагу на тое, што тэзісуальнасць стылю ў сталых вершаваных формах вядзе да развіцця падтэкставасці, і ўдала скарыстаў гэту з'яву ў сваёй вершатворчасці.